

ט. יום טוב ראשון של סוכות שחל בשבת - האם נוטלים בו לולב?

הלכה מקובלת היא שמצוות נטילת לולב הנוהגת בחג הסוכות אינה מתקיימת בשבת, והן בשבת שבתוך המועד, בשנים שיום טוב ראשון חל באחד מימי השבוע.

כמאמר זה בכוונתנו להראות כי הלכה זו הנראית כהלכה פשוטה (=שנתפשטה), לאמיתו של דבר אינה פשוטה (=מובנת מאליה) כלל ועיקר; מפשט דברי המשנה עולה, כי ביום טוב ראשון של סוכות יש ליטול לולב אפילו חל בשבת, ורק בשבת שבתוך המועד אין נוטלין לולב. זה מה שעולה גם מסוגיות התלמוד הירושלמי, וכך כפי הנראה, נהגו, הלכה למעשה, בארץ ישראל.

ונפרט את הדברים. במשנה במסכת סוכה (ג, יב) שנינו:

בראשונה היה לולב ניטל במקדש שבעה ובמדינה יום אחד; משחרב בית המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי שהוא לולב ניטל במדינה שבעה, וזר למקדש...

מפשט לשון המשנה 'שיהא לולב ניטל במדינה שבעה', עולה שיש נטילת לולב גם בשבת (לפחות ביום טוב ראשון שחל בשבת), שהרי אם נניח שלעולם אין נוטלים לולב בשבת, לעולם לא תתקיים תקנת ריב"ז 'שיהא לולב ניטל במדינה שבעה', שהרי אין לך רצף של שבעה ימים שאין שבת בתוכם.

ובמשניות יג - טו מובא:

יום טוב הראשון של חג שחל להיות בשבת, כל העם מוליכין את לולביהן לבית הכנסת. למחרת משכימים ובאין, כל אחד ואחד מכיר את שלו ונוטלו; מפני שאמר חכמים: אין אדם יוצא ידי חובתו ביום טוב הראשון של חג בלולבו של חברו, ושאר ימות החג אדם יוצא ידי חובתו בלולבו של חברו. (משנה יג)

רבי יוסי אומר, יום טוב הראשון של חג שחל להיות שבת, ושכח והוציא את הלולב לרשות הרבים - פטור, מפני שהוציאו ברשות. (משנה יד)
מקבלת אשה מיד בנה ומיד בעלה ומחזורתו למים בשבת. רבי יהודה אומר: בשבת מחזירין, ביום טוב מחליפין ובמזעזע מחליפין; קמן היודע לנגענע, חייב בלולב. (משנה מז)

נוכח מיקום משניות אלה כהמשך לתקנת רבן יוחנן בן זכאי 'שיהא לולב גיטל במדינה שבעה', הרי נראה שמדובר בהן בנוהג של נטילת לולב ביום טוב הראשון של סוכות שחל להיות בשבת, בתקופה שלאחר חורבן בית המקדש. לא נראה שרבי יהודה ורבי יוסי דנים כאן בהלכה שנהגה בזמן שבת המקדש היה עודנו קיים¹.

לעומת משניות אלה, נראה שהמשניות בפרק ד, המפורטות להלן, דנות בהלכה שנהגה בזמן המקדש:

לולב וערבה, ששה ושבעה; ההלל והשמחה, שמונה; סוכה וניסוך המים, שבעה; והחלי'ל, חמשה וששה. (משנה א)
לולב שבעה כיצד? יום טוב הראשון של חג שחל להיות בשבת, לולב שבעה; ושאר כל הימים ששה. (משנה ב)

מצות לולב כיצד? יום טוב הראשון של חג שחל להיות בשבת, מזליכין את לולביהן להר הבית, והחזוין מקבלין מהן וסודרין אותן על גב האצטבא, והזקנים מניחין את שלהן בלשכה. ומלמדים אותם לומר: 'כל מי שמניע לולבי בידו, הרי הוא לו כמתנה'. למחר משכימין ובאין, והחזוין זורקין אותן לפניהם, והן מחמפין ומכין איש את חברו. וכשראו בית דין שבאו לידי סכנה, התקיטו שיהא כל אחד ואחד נוטל בביתו. (משנה ד)

מתוך שמדובר כאן על ניסוך המים ועל הולכת לולבים להר הבית, מתברר שמדובר כאן על הנוהג בזמן המקדש. ומאחר שהוזכר כאן בפירוש שמצוות לולב הייתה נוהגת במקדש שבעה ימים, כאשר יום טוב הראשון של חג חל

1. הערה פרשנית כללית: נראה שאת פשט המשניות בכלל, יש לבאר כמתייחס לזמן הזה, אלא אם כן מוכח מתוכן שהן מתייחסות להלכה שרווחה בזמן הבית. ראה למשל פסחים פרק י משנה ג: 'הביאו לפניו מצה וחזרת וחרסת ושני תבשילין אף על פי שאין חרסת מצוה, רבי אליעזר ברבי צדוק אומר מצוה, ובמקדש היו מביאים לפניו גופו של פסח, ובראש השנה פרק א משנה ג: 'על ששה חדשים השלוחים יוצאין: על ניסן מפני הפסח, על אב מפני התענית... וכשהיה בית המקדש קיים יוצאין אף על אייר מפני פסח קטן', הרי שאם המשנה רוצה לציין שבזמן המקדש רווח נוהג אחר, היא מציינת זאת במפורש; ואכמ"ל.

להיות בשבת, הרי מן הסתם גם מכוח תקנת רבן יוחנן בן זכאי שנקבעה כאמור כיזכר למקדש' (פרק ג משנה יב) יש לנהוג כך. יש רק הבדל אחד בין הנהוג בזמן המקדש לבין הנהוג לאחר החורבן:

בתקופת המקדש תוקן שכאשר יום טוב ראשון חל בשבת, נוטל כל אחד לולב בביתו, ואין מוליכין את הלולבים מראש לפני החג להר הבית; לאחר החורבן חזר הנהוג שהיה נהוג בימי המקדש לפני התקנה, דהיינו, חזרו להוליך את הלולבים מראש, לפני השבת, לבתי הכנסת. לא מן הנמנע שגם בימי הבית, רק במקדש עצמו, אשר אליו הייתה הולכת לולבים המונית, נוצרה סכנה בעת חלוקת הלולבים, והיה צורך לתקן שכל אחד יטול לולב בביתו, ואילו בכתי הכנסת שהיו ברחבי המדינה, שבכל אחד מהם התכנס קהל מתפללים מצומצם יחסית, לא היה חשש שתיווצר סכנה בעת חלוקת הלולבים בשבת, ועל כן אל בתי הכנסת היו מאז ומתמיד מוליכים את הלולבים לפני השבת ומצוות נטילת לולב הייתה מתקיימת בהם.

כך גראה היה לבאר את המשניות מצד עצמן, אך לא כך מתבאר מדיוני התלמוד הבבלי על משניות אלה (סוכה מב ע"ב - מג ע"א).

בראשית הסוגיה דנה הגמרא בנימוק לאי-קיום מצוות נטילת לולב בשבת שבתוך המועד, ובסיבה לכך שאין נימוק זה תקף גם לאסור נטילת לולב ביום ראשון של יום טוב שחל בשבת.

- אמאי, מלפול בעלמא הוא (אין בו צד איסור אלא כממלטל עצים וכיון דמן התורה הוא במקדש כל שבעה, למה אסרוהו, מה סייג לתורה מצאו בו - רש"י) ולידחי שבת?

- אמר רבה, שמא ימלנו בידו וילך אצל בקי ללמוד (גענועו או ברכתו - רש"י) ויעבירו ארבע אמות ברשות הרבים; והיינו מעמא דשופר, והיינו מעמא דמגילה.

- אי הכי, יום טוב נמי? (=נגזור להימנע מנטילת לולב, כשהוא חל בשבת)
- ראשון, הא תקינו ליה רבנן בביתו (כרקתני מתניתין: התקינו שהיא כל אחד ואחד נוטל בביתו, ומתוך שלא התרת לו אלא בביתו וזכור הוא ולא אתי לאפוקי - רש"י).

- התינוח אחר התקנה, קודם התקנה מאי איכא למימר?
- אלא ראשון דאיתיה מן התורה בנבולין, לא גזרו ביה רבנן, הנך דלתינוח מן התורה בנבולין, גזרו בהו רבנן (אלא ראשון. דחשובה נטילתו דאפילו בנבולין חייב לא גזרו ביה רבנן לא בנבולין ולא במקדש, אבל שאר הימים שאינו מן

התורה אלא במקדש, לא חשיבא נמילה דידהו, ונזור ביה משום חומרא דשבת אף במקדש - רש"י.

- אי הכי, האירנא נמי (לידחי ביום טוב ראשון את השבת - רש"י).

- אגן לא ידעינן בקיבועא דירחא (שמא אין יום טוב עד למחר דהוה לן למעבר אלול מעובר - רש"י)².

- אינהו (בני ארץ ישראל) לידחו! *

- אין הכי נמי, דתנן חרא: 'כיום טוב הראשון של חג שחל להיות בשבת כל העם מוליכין את לולביהן להר הבית', ותנן אידך: 'לביית הכנסת', שמע מינה כאן בזמן שבית המקדש קיים כאן בזמן שאין בית המקדש קיים, שמע מינה.

אנו רואים אפוא כי הבבלי מסיק שבארץ ישראל, אכן יש ליטול לולב ביום טוב ראשון של חג הסוכות שחל להיות בשבת, וכפי שמשמע מפשוטן של המשניות שבסוף פרק ג. מהכפלת הביטוי 'שמע מינה' נראה לכאורה שזו המסקנה הסופית בתלמוד הבבלי, אך מהמשך הסוגיה נראה שהתלמוד חוזר בו ממסקנה זו. בסוף דף מג ע"ב, אגב דיון בשאלה אם חיבוט ערכה דוחה שבת, הסיקה הגמרא:

- כיון דאנן (=בני הגולה) לא דחינן (שבת, מפני חיבוט ערכה), אינהו (=בני ארץ ישראל) נמי לא דחינן.

- והא יום טוב הראשון דלדידן לא דחי (=ברוץ לארץ אין נוטלין לולב ביום טוב ראשון שחל בשבת), ולדידהו (=לבני ארץ ישראל) דחי (כפי שהסקנו לעיל)?!

וכאן באה המסקנה הסופית:

אמרי, לדידהו נמי לא דחי (שלא לעשות ישראל אגודות אגודות ונראה כשתי תורות, דלדידן לא דחי לולב שבת - רש"י).

ועל מסקנה זו שואלת הגמרא:

- ואלא קשיא הני תרתי, דתני חרא: 'כל העם מוליכין את לולביהן להר הבית', ותני אידך: 'לביית הכנסת', ומתרצינן 'כאן בזמן שבית המקדש קיים, כאן בזמן שאין בית המקדש קיים' (=ביצר נתייחס למשניות אלה לנוכח המסקנה שאף בארץ ישראל אין נוטלין לולב ביום ראשון שחל בשבת)?

והיא משיבה:

2. ראה תוספות, סוכה מג ע"א, ד"ה לא ידעינן בקביעא דירחא.

לא, אידו ואירי, בזמן שבית המקדש קיים, ולא קשייא, כאן במקדש, כאן בגבולין³. (בגבולין, מוליכין לבית הכנסת, וכולהו בזמן הבית, דהוו כולהו בארץ, וסמוכים להיות בית דין, ויודעים אימת הוקבע החודש, אבל עתה משחרב בית המקדש, אין לולב דוחה שבת אפילו לבני ארץ ישראל - רש"י).

דברים אלה שבתלמוד הבבלי מעוררים שאלות אחדות:

(א) מה שייך בכלל לאסור נטילת לולב בשבת מהנימוק 'שמא יטלנו בידו וילך אצל בקי ללמוד ויעבירונו ארבע אמות כרשות הורכים'? אפשר אולי להבין נימוק זה לגבי הגזרה להימנע מתקיעה בשופר בראש השנה שחל להיות בשבת, שלגביה אמר רבה: 'הכל חייבין בתקיעת שופר ואין הכל בקיעין, גזירה שמא יטלנו בידו וילך אצל הבקי ללמוד...', שהרי לתקיעה בשופר אכן דרושה מיומנות מיוחדת, ואולי יש מקום לחשש שמי שלא דאג לרכוש מיומנות זו לפני ראש השנה, ילך בראש השנה עם השופר אל הבקי ללמוד תקיעה בשופר, אך לגבי נטילת לולב - איזו מיומנות מיוחדת דרושה אשר בגללה יש מקום לחשש שמא ילך אדם עם לולבו ללמוד כיצד והיכן יש לנענעו?

יתרה מזו, הרי מדובר כאן בשבת שבתוך המועד, ומן הסתם כל אלה שאינם זוכרים סדר נענועים מאשתקד, הספיקו ללמוד את סדר הנענועים בימי החג הראשונים? איזה מקום יש לחשש לאי בקיאות בנטילת לולב ובנענועו אפילו בשבת שבתוך המועד?

(ב) אם כבר גזרו 'שמא ילך אצל הבקי ויעבירונו ד' אמות כרשות הורכים' גם בנטילת לולב, מדוע לא גזרו גזרה זאת, בזמן המקדש, גם לגבי יום טוב ראשון שחל להיות בשבת? מה בכך 'דאיתיה מן התורה בגבולין'? הרי גם שופר 'איתיה מן התורה בגבולין', ובכל זאת גזרו לא לתקוע בשופר בראש השנה שחל בשבת? האמנם מצוות נטילת לולב חשובה ממצוות שמיעת קול שופר?

(ג) מאיזו סיבה גזרו שלא ליטול לולב אף במקדש, בשבת שבתוך המועד?

3. יש להעיר: קשה מאד לתרץ את מסקנת הבבלי שלפיה יש להעמיד את המשנה 'יום טוב הראשון של חג שחל להיות בשבת, כל העם מוליכין את לולביהן לבית הכנסת', בזמן המקדש, שהרי קשה: כיצד נבין את האמור בסוף המשנה 'ושאר ימות החג אדם יוצא יד חובתו בלולבו של חברו', הרי בזמן המקדש, נהגה מצוות נטילת לולב בגבולין יום אחד בלבד? פשוט שאין זה מתקבל על הדעת להעמיד את הרישא של המשנה ('מוליכין את לולביהן לבית הכנסת') - בגבולין, ואת הסיפא - במקדש; וראה בתוספות ר' עקיבא איגר על המשנה.

הרי כלל נקוט בידינו כי 'אין שכות במקדש' (ביצה יא ע"ב)?

(ד) כאמור, המסקנה הסופית בתלמוד הבבלי שלפיה משחרב בית המקדש אין נטילת לולב, אף לא ביום טוב ראשון שחל בשבת, אינה תואמת את המשתמע מפשוטן של המשניות בסוף פרק ג.

כך בבבלי. כיצד התייחסו אמוראי ארץ ישראל לזשא שלפנינו?

בירושלמי סוכה פרק ג הלכה יא; גר ע"א⁴ מובא:

כתיב: 'שמחתם לפני ה' אלקיכם שבעת ימים',

אית תני⁵ תני בשמחת לולב הכתוב מדבר,

אית תני תני בשמחת שלמים הכתוב מדבר.

מאן דאמר בשמחת לולב⁶ הכתוב מדבר, ביום הראשון דבר תורה, ושאר כל

הימים דבר תורה, ורבן יוחנן בן זכאי מתקן על דבר תורה;

מאן דאמר בשמחת שלמים הכתוב מדבר, ביום הראשון דבר תורה, ושאר כל

הימים מדבריהן, ורבן יוחנן בן זכאי מתקן על דבריהן! ויש התקנה אחר

התקנה!?

עפ"י הירושלמי אין זה פשוט כלל שלנטילת לולב במקדש במשך כל שבעת

הימים יש תוקף של דין תורה, שהרי יש דורשים את הכתוב 'שמחתם לפני

ה' אלקיכם שבעת ימים', כמכוון לחובה להקריב שלמים במשך כל שבעת

ימי חג הסוכות ולא לנטילת לולב, אלא שהתלמוד שואל, כיצד נסביר את

תקנת רבן יוחנן בן זכאי לפי דעה זו? הרי אין זה מתקבל על הדעת שריב"ז

ינהיג נטילת לולב במדינה - זכר למקדש, בעניין שגם בזמן המקדש היה לו

תוקף של תקנה מדרבנן בלבד? מאחר שהירושלמי אינו עונה לשאלה זו, הרי

מסקנת הדברים היא שריב"ז סבור שלנטילת לולב משך כל שבעת הימים יש

תוקף של דין תורה.

ובהמשך הסוגיה בירושלמי:

חברייא (=חבורת תלמידי הישיבה) בעון (=העלו בעיה) קומי ר' יונה: היך מה

דאת אמר⁷, 'זהקרבתם אשה לה' שבעת ימים, אין שבעה בלא שבת,

4. = ירושלמי, ראש השנה, פרק ד הלכה ג; נט ע"ב.

5. יש תנאים.

6. כך תוקן הן בפני משה והן בקרבן העדה, ובכ"י לידן ובעקבותיו בדפוס מניחה

הנוסח מוחלף.

7. כפי שאתה אומר.

ודכוותה 'זשמחתם לפני ה' אלקיכם שבעת ימים' - אין שבעה בלא שבת.

כוונתם הייתה כפי הנראה לשאול, מדוע אין נטילת לולב במקדש בשבת שבתוך המועד, לפי מי שסבור שיכשמחת לולב הכתוב מדבר? ור' יונה השיב לשואליו:

אמר לון: שנייא הוא דכתיב 'ולקחתם לכם ביום הראשון', חלק (דין) הראשון, מתן (=מדין) שאר הימים, שרק נטילת לולב ביום הראשון דוחה שבת, ולא נטילת לולב בשאר הימים.

ושוב שאלו ה'חברי'א:

מעתה במקדש ידחה, בגבולין לא ידחה? (=והרי מהמשנה משמע שנטילת לולב ביום הראשון דוחה את השבת גם בגבולין?)

ור' יונה משיב להם:

אמר ר' יונה: אילו הוה כתוב 'ולקחתם לפני ה' אלקיכם (ביום הראשון)', הייתי אומר כאן (=בשהיום הראשון חל בשבת) מיעט (=שנטילת לולב אינה נוהגת בגבולין) ובמקום אחר (=בשהיום הראשון לא חל בשבת) ריבה (=שנטילת לולב נוהגת אף בגבולין), אלא (מאחר שלא כתוב כך, אלא כתוב באופן כללי 'ולקחתם לכם ביום הראשון', המשמעות היא) 'ולקחתם לכם' - מכל מקום (=בכל מקום נטילת לולב ביום הראשון דוחה את השבת), 'זשמחתם לפני ה' אלקיכם שבעת ימים' - בירושלים.⁸

8. מכאן ראיה לשיטת הרמב"ם בפירוש המשניות, שכחב על האמור במשנה: 'בראשונה היה לולב ניטל במקדש שבעה' כי כל ירושלים קרויה מקדש.